

УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

У статті висвітлено значення вибору майбутньої професії для здобувачів закладів вищої освіти. Представлено ретроспективний аналіз зарубіжних наукових досліджень проблеми професійної орієнтації, яка є підґрунтям у формуванні професійного самовизначення сучасних фахівців різних галузей. Охарактеризовано наукові теорії та підходи щодо вивчення професійного самовизначення в історичному, психологічному та філософському контекстах. Актуальність вивчення проблеми професійного самовизначення майбутніх фахівців полягає в нових вимогах суспільства щодо їхньої професійної підготовки, які виникли у зв'язку з надзвичайним станом життя в умовах повномасштабної війни.

Ключові слова: здобувачі вищої освіти, студентське середовище, вибір професії, професійне самовизначення.

SVITLANA KHLIESTOVA

Candidate of pedagogical sciences (Ph. D)

Associate professor

National Pirogov Memorial Medical University

Pirogov str., 56, Vinnytsia

GENERALIZATION AND IMPLEMENTATION OF FOREIGN EXPERIENCE IN FORMING PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF FUTURE SPECIALISTS

The article highlights the importance of choosing future profession for students of higher education institutions. The successful future of every young person largely depends on the correct self-determination in choosing a profession and in the further perspective of its implementation. Therefore, an important phase during professional training in institutions of higher education is the search and creation of new approaches in supporting and assisting the first-year student in the professional self-determination. The study of the process of the emergence of the professional self-determination of an individual as a future specialist, his further scientific development and formation requires, first of all, retrospective coverage of the problem. It is the depth of theoretical research by foreign scientists that gives grounds for realizing the extreme complexity, multifacetedness and significance of studying the problem of professional self-determination for a person as a future specialist. Therefore, the purpose of the article is to conduct a retrospective analysis of scientific research of foreign scientists who dealt with the problems of professional orientation of the individual in different eras for further study of modern issues of generalization and implementation of professional self-determination of future specialists in the conditions of higher education institutions. To achieve the specified goal, theoretical research methods were used, namely: retrospective analysis of scientific research of foreign scientists of the 20th century, analysis of foreign encyclopedic sources, content analysis of normative and legal documents, which highlight aspects of the development and formation of professional self-determination of specialists in various fields in USA. Therefore, considering the depth and significance of the main principles of self-determination theory when choosing future profession, which were highlighted in the author's scientific sources by scientists of the 20th century, the interest in the scientific circles of modern scientists of Ukraine began to grow and expand.

Key words: students of higher education, student environment, choice of profession, professional self-determination.

Сучасна наукова проблема та підвищена актуальність професійного самовизначення майбутніх фахівців з вищою освітою виникла тому, що різко зросла тенденція до нових професійно-кваліфікаційних вимог спеціалістів різних галузей. Пріоритетом вищої освіти стала орієнтація на інтереси здобувача відповідно до сучасних вимог суспільного та професійного розвитку.

Згідно з основними напрямками реформування системи освіти, загальною метою професійної освіти є реалізація особистісно-орієнтованого підходу у визначенні вибору професії та профільного навчання, оптимізація соціально-виховного процесу та підготовка конкурентоспроможного фахівця [4, с. 836].

Успішне майбутнє кожної молодої людини значною мірою залежить від правильного самовизначення у виборі професії та в подальшій перспективі її реалізації. Тому, важливим етапом під час професійного навчання в закладах вищої освіти є пошук та створення нових підходів у підтримці та наданні допомоги здобувачу-першокурснику у професійному самовизначенні.

Саме на етапі первинного освоєння майбутньої професії, який припадає на час навчання в закладах вищої освіти, здійснюється процес професійного самовизначення здобувача, де стрімко розвивається та формується його життєва, світоглядна позиція, відбувається освоєння індивідуалізованих способів та прийомів соціалізації, виховної та самовиховної діяльності, поведінки та спілкування в студентському середовищі тощо [3].

Однією з причин підвищенні актуалізації дослідження проблеми розвитку та формування професійного самовизначення майбутніх фахівців є обумовленість потреби суспільства в забезпеченні висококваліфікованими спеціалістами різних професійних сфер, особливо в сучасних надзвичайних умовах життя, через які різко знизився рівень якості навчання в on-line режимі.

Вивчення процесу зародження професійного самовизначення особистості, як майбутнього фахівця, подальшого його наукового розвитку та становлення вимагає першочергово ретроспективного висвітлення проблеми. Саме глибина теоретичних досліджень зарубіжних учених дає підстави для усвідомлення надзвичайної складності, багатогранності та значущості вивчення проблеми професійного самовизначення для людини як майбутнього фахівця.

Проблеми професійної орієнтації особистості як невід'ємної складової розвитку професійного самовизначення першими почали вивчати вчені США та Франції ще на початку XX століття, а згодом і в Німеччині. Так, у 1903 році в м. Страсбурзі та у 1908 році в м. Бостоні почали активно працювати новостворені установи [5, с. 63].

Теоретичні та методологічні засади професійного самовизначення майбутніх фахівців знайшли глибоке висвітлення в наукових працях зарубіжних учених Е. Берна, Ш. Бюллер, В. Джеймса, А. Маслоу, Г. Олпорта, В. Прейєра, К. Роджерса, Д. Сьюпера, Д. Тідемана, Е. Шпрангера та багатьох інших.

У зарубіжних енциклопедичних джерелах є доступною інформація для ознайомлення нормативно-правових документів, у яких висвітлені аспекти розвитку та становлення професійного самовизначення в країнах США. Наприклад, у 1994 році були складені «Акт про можливості від школи до роботи» та «Акт про робочі можливості»; у 2006 році «Акт про покращення технічної освіти К. Паркінса»; у 2008 році «Акт про можливості вищої освіти»; у 2014 році «Акт про професійну освіту та кар'єру» [18]. Також обґрунтування різних питань щодо проблеми реформування професійного самовизначення висвітлювалися у науково-педагогічних виданнях США, таких як: «Журнал про лідерство в освіті», «Журнал про оцінювання кар'єри», «Журнал про працевлаштування» та багато інших [10; 14].

Відомі зарубіжні педагоги М. Артур, Е. Гінцберг, Дж. Голланд, Ф. Парсонс, П. Пауер, М. Савікас, Д. Халл досліджували не тільки професійну ідентичність, талант особистості в контексті проблеми вибору професії, але й конструктивні підходи професійного самовизначення саме на етапі готовності особистості до професійного вибору [2; 6; 17].

Мета статті – провести ретроспективний аналіз наукових досліджень зарубіжних учених, які займалися проблемами професійної орієнтації особистості в різні епохи для подальшого вивчення сучасних питань узагальнення та реалізації професійного самовизначення майбутніх фахівців в умовах закладів вищої освіти.

Існує багато наукових теорій проблеми формування професійного самовизначення, але переважна більшість педагогів психологів, філософів схилиються до однієї думки та вважають, що професійне самовизначення як наукове поняття зароджується на основі професійної орієнтації, тобто процесу вибору професії. Тому в наукових літературних джерелах багатьох зарубіжних вчених XX століття налічується велика кількість філософсько-просвітницьких теорій, у яких висвітлені проблеми сутності та взаємозв'язку людського життя з вибором професії.

Контент-аналіз класифікації наукових теорій вибору професії зарубіжних вчених надав нам можливість висвітлити деякі важливі факти щодо вирішення проблеми професійного самовизначення особистості як майбутнього фахівця.

Вагомий науковий внесок у розвиток професійної орієнтації зробив американський учений Френк Парсонс (1854-1908), якого вважають головним реформатором, основоположником та засновником теорії рис та факторів професійного вибору. Розроблену авторську модель правильного вибору професії та досягнення професійного успіху вчений рекомендує обраховувати за такою педагогічною формулою: чітке розуміння таланту, інтересу, особливих потреб + знання професійних напрямів (світу професій) та шляхів досягнення успіху в певній сфері діяльності = сумі факторів профорієнтації, яка в подальшому життєвому виборі надасть можливість правильно самовизначитися.

Успіх професійного розвитку взаємопов'язаний з правильним професійним вибором. Кожна людина, обираючи бажану професію, повинна розуміти відповідність між її вимогами,

специфікою та індивідуальністю, свідомо розуміти, що за своїми індивідуальними якостями вона може обмежитися у виборі однієї або декількох професій. Тому, професійне самовизначення обмежується вибором професії без урахування зміни як змісту професій, так і особистості людини в цілому. Людина найкраще виконує роботу, коли її особистісні риси відповідають обраній сфері діяльності [7; 11; 15].

За ініціативи Ф. Парсонса, у 1908 році в Бостоні було відкрито перше бюро професійної орієнтації. Специфіка роботи установи полягала у виявленні проблеми особистості до вибору професії шляхом розроблених анкетувань та тестових завдань, а індивідуальні психологічні консультації та поради молоді щодо правильного вибору майбутньої професії стали неоціненним дороговказом для них. Після його смерті у 1909 році виходить у світ наукова праця «Вибір професії» [16].

Психологиня німецького походження, учена-філософ Шарлотта Бюлер (1893-1974), вивчаючи теорію життєвого шляху особистості, виокремила та надала перевагу психотехнічним дослідженням у виборі майбутньої професії, де ключовими стали статична освіта, якій можуть бути властиві лише діагностичні заходи. У наукових матеріалах ученої було ґрунтовно висвітлено, що професійний розвиток та його становлення – процес тривалий, який має пройти декілька стадій та етапів. В основу вивчення теорії життєвого шляху особистості були закладені методичні розробки щодо визначення професійних інтересів та установок, обґрунтовано значення ситуаційних детермінант у поєднанні з науково-дослідницькими даними економічної історії та соціологічних досліджень професійної зайнятості людства. Ш. Бюлер переконливо стверджувала, що головною рушійною силою в розвитку та формуванні потреб особистості, як майбутнього професіонала, має бути самоздійснення. У загальному розумінні термін «самоздійснення» як наукове поняття вченою трактується як підсумок життєвого шляху, коли цінності та цілі, до яких прагнула та йшла людина, свідомо чи несвідомо, отримала відповідну реалізацію [8].

Проте, змістовність самоздійснення значною мірою залежить і від здатності особистості як майбутнього фахівця ставити перед собою такі цілі, які найбільш адекватні та досяжні її внутрішньої суті. Під розумінням такої здатності і починає формуватися явище так званого «самовизначення особистості» в житті, а згодом і «професійного самовизначення» особистості як майбутнього фахівця. Тому процес професійного самовизначення тісно пов'язаний з інтелектуальним розвитком особистості. Саме від рівня інтелекту особистості залежить значущість та глибина усвідомлення людиною власного потенціалу [8]. У зв'язку з певними життєвими обставинами Ш. Бюлер в 1945 році переїхала до Америки (Лос-Анжелес), де отримала громадянство та продовжувала працювати в тому ж науковому напрямку. Згодом вона відкрила власну психотерапевтичну практику, прагнучи прикласти свої ідеї до нової для неї соціальної сфери.

Визначним у житті Ш. Бюлер став період наукової творчості та поглибленого вивчення саме проблем основних професійних тенденцій особистості, який припав на 60-ті роки ХХ століття. У 1964 році Ш. Бюлер зі своїми колегами-однодумцями А. Маслоу, К. Роджерсом та В. Франклом узяла участь у конференції. Змістовна доповідь про актуальність та подальший розвиток гуманістичної психології сприяла новому науковому поштовху особистісного зростання та самоактуалізації майбутніх фахівців. Ставши першим президентом Асоціації гуманістичної психології у 1965 році, видатна вчена відчувала комфортне наукове середовище та починає активно публікувати роботи, які присвячені саме розробкам по удосконаленню життєвого та професійного самовизначення. У 1968 році Ш. Бюлер у співавторстві публікує наукову роботу «Життєвий шлях людини» та згодом у 1972 році у співавторстві «Введення в гуманістичну психологію».

Американський психолог Дональд Сьюпер (1910-1994) вважає, що вибір професії повинен проходити з урахуванням своїх інтересів, здібностей, інтелектуальних особливостей, особистісних рис, цінностей та якостей, ставлення до майбутньої професії та власних потреб. У теорії зарубіжного вченого зазначено, що період вибору професії та професійного самовизначення відбувається на стадії «професійної зрілості», яка є головною з усіх описаних стадій наукової теорії та характеризується віковою періодизацією за біологічними ознаками. Першим вважають період «пробудження», який проявляється до 14 років – тобто середнє дитинство; другий – період «дослідження», який триває з 15 до 25 років – юнацький вік; наступний період «консолідації» починає активізуватися з раннього дорослого віку, тобто з 25 років та закінчується приблизно в 44 роки; у період середнього дорослого віку, який триває з 45 до 55 років, існує поняття «збереження». Заклучний період або період «спаду» починає тривати з 60 років, такий вік вважають похилим віком.

Таким чином, кожна з перерахованих стадій відіграє вагомий роль в орієнтації індивіда на свої реальні професійні можливості, дає можливість спробувати свої сили в різних ролях, з чого і починається розвиток та формування професійного самовизначення особистості як майбутнього фахівця будь якої професії [19].

Неоціненною працею вченого під час так званої «Великої депресії» професійної орієнтації населення у 30-х роках ХХ століття стала психологічна робота з безробітною молоддю та людьми

середнього віку, які через певні причини стали заручниками проблеми державного рівня. Тривалий час учений працював над вивченням проблеми прийняття та ухвалення професійно важливих рішень фахівців, яке вважалося ключовим та основним науковим дослідженням. Головним та найважливішим поняттям у науковій теорії професійного розвитку Д. Сьюпера виступає «Я», як особистісна інстанція, яка приймає остаточне рішення у виборі професії [19].

У теорії компромісу з реальністю, яку розробив видатний американський філософ Елі Гінцберг (1911-2002), трактується, що вибір професії – це не миттєвий, а тривалий процес, який охоплює низку проміжних рішень, які згодом стають остаточними. У подальшому, уже усвідомленому виборі професії, кожне проміжне рішення має свою вагомість, так як воно обмежує свободу вибору. Учений також приділив належну увагу віку особистості, так як точні вікові межі періодів професійного самовизначення важко встановити, бо паралельно з цим процесом відбуваються значні індивідуальні варіації, а саме: «...одні молоді люди набувають зрілості у виборі професії ще до закінчення школи, до інших приходять зрілість вибору професії лише в 30 років, але і залишається певна кількість людей у суспільстві, які продовжують змінювати професії впродовж усього свого життя».

Вагомий науковий унесок видатного американського філософа в дослідженнях проблем професійного розвитку та професійного визначення представлений у багатьох публікаціях у період з 1934 по 1966 роки ХХ століття. Особливої уваги заслуговує 3-х томний збірник за редакцією Е. Гінцберга «Діти нації», який був виданий у 1960 році видавництвом Columbia University Press після проведення Конференції, присвяченої проблемам навчання дітей та вибору професії молоді Білого дому.

У змісті теорії Е. Гінцберга обґрунтовано поняття так званої сукупності «*проміжних рішень*», які згодом дають можливість самовизначитися та прийняти остаточне рішення щодо вибору майбутньої професії. Такий процес класифікується за наступними стадіями: перша стадія – «фантазія», яка не обмежується ніякими поняттями про професійне самовизначення. Вона триває приблизно до 11-ти річного віку особистості; друга стадія – «гіпотетична» або стадія «сумнівності». Вона триває з 11 до 17 років та налічує декілька періодів: період «цікавості», який триває від 11 до 12 років; період «здатності» триває від 12 до 14 років; період «оцінки» бажаної майбутньої професії, який триває від 15 до 16 років та «перехідний» період, який завершується в 17-ти річному віці; третя стадія – «реалістична». Тривалість її від 17-18 до 25 років. Вона починається з періоду «досліджень» – 17–18 років. Наступний період вчений назвав «*кристалізацією*», який притаманний 19-21 річному віку, так як саме в цьому віці з'являється визначеність (упевненість) та вдосконаленість обізнаності в більш вузьких професійних сферах. Завершальним на цій стадії є період «*спеціалізації*», який може тривати від 21 до 25-ти річного віку особистості.

У теорії професійного розвитку обґрунтовано поняття тимчасових явищ при виборі професії, основним змістом яких є усвідомлення молодого людиною короткочасної перспективи з тим, щоб уміти відмовитися від негайного задоволення потреб, якщо при цьому їй буде важче досягти кінцевої професійної мети. Вона повинна уміти перенести майбутнє в психологічне сьогодення [12].

Отже, на думку вченого, наукові дослідження дають можливість стверджувати, що існують певні індивідуальні обтяження та варіації у встановленні точності вікових меж періодизації щодо професійного самовизначення особистості як майбутнього фахівця. Тому Е. Гінцберг у своїй теорії переконливо стверджує, що вибір професії та кар'єрний ріст не завжди закінчуються з вибором першої професії. Багато людей змінюють рід своєї професійної діяльності протягом усього життя працездатного віку.

Варто відзначити наукові досягнення у вивченні професійних орієнтацій та вибору професії американського психолога Дж. Голланда (1929-2015). Саме розроблена ним типологічна теорія збагатила науковою інформацією сучасний світ в усвідомленні вибору професії. Він досліджував проблеми різних сфер праці, а згодом ці наукові дослідження стали основною базою для галузі професійних орієнтацій людства. У теорії вченого-психолога представлений опис визначених типів для професійного самовизначення, які формувались в особистості в певні вікові періоди за різними життєвими обставинами. Свідомий вибір майбутньої професії значною мірою залежить від визначення самою особистістю власного типу, до якого він найбільше належить та взаємозв'язок певного типу з відповідною професійною сферою. Учений трактує: «...якби люди були обізнані про свої типи особистості, а саме – соціальні, художні, дослідницькі, технічні, промислові, підприємницькі, то вони б були щасливішими за працівників».

Теоретичні знання характеристики типів допоможуть індивіду зробити правильний вибір професії, розкрити свої професійні здібності, відчути особисте задоволення, досягти кар'єрного успіху та професійного ідеалу. Класифікацію та характеристику типів представлено за наступною послідовністю.

Соціальному типу індивіда притаманні вміння тісно контактувати з навколишнім соціальним середовищем, вони комунікабельні, доброзичливі, мають бажання виховувати та повчати інших,

консультувати. Зазвичай такі люди активні, дуже емоційні, гуманні, можуть вільно спілкуватися з оточуючими різних вікових категорій та комфортно почуватися в соціумі. Робота з людьми завжди вимагає наявності вмінь виявляти позитивну та негативну поведінку та попередити будь яку конфліктну ситуацію. Такому типу найбільше властиві професії адвоката, лікаря, психолога, соціального працівника.

Інтелектуальному типу притаманна розумова праця наукового та пошуково-дослідницького характеру. Добре розвинута логіка, абстрактне мислення, допитливість, критичність, розсудливість, своєрідність, незалежність та прискіпливість. Для такого типу неважливі міжособистісні стосунки. Вдало обраними професіями цього типу вважають біологів, геологів, математиків, фізиків, хіміків. Більшість із них видатні науковці.

Реалістичний тип характеризується емоційною стабільністю, замкнутістю та нетовариськістю, проте індивід володіє психомоторними навичками та спритністю. Характерними рисами цього типу особистості є впертість, наполегливість, конкретність, стабільність та чесність. Характерним професійним середовищем є сфера виробництва, де має бути присутня рухливість та фізична сила, проте вміння спілкуватися не головне, так як прийом та передача інформації – мінімальна. Такому типу властиві професії водія, інженера, електрика, машиніста, механіка, а також професії сільсько-господарської сфери (агроном, зоотехнік, технолог).

Конвенційний тип не може дати можливості стати хорошим керівником, так як цьому типу притаманні слабкі, або взагалі, відсутні організаторські здібності. Такому типу притаманні: заощадливість, прискіпливість, уважність, охайність, стриманість, старанність. Добре розвинуті математичні здібності. Успішно та якісно виконують роботу з документами, які містять цифри, математичні розрахунки, банківські дані, оскільки така робота вимагає точності та ретельності. Тому зазвичай обирають професію бухгалтера, економіста, банкіра, ревізора, фінансиста, податкового інспектора, оператора ІТ-технологій.

Представникам *артистичного* типу характерні відкритість, гнучкість, емоційність, інтуїтивність, імпульсивність, незалежність, креативність, оригінальність, творчість, добре розвинута уява. Не є прихильниками діяльності, яка вимагає фізичних навантажень, а навпаки, віддаються роботі творчої та художньої самодіяльності. Прагнення реалізувати себе в культурно-просвітницькій роботі. Мають добре розвинуті спеціальні здібності до малювання, співів, хореографії, живопису, вміння грати на різних музичних інструментах. Креативні здібності переважають над математичними. Обирають професії актора, співака, дизайнера, музиканта, диригента, скульптора, художника.

Підприємницькому типу характерна широка сфера діяльності. Амбіційність, енергійність, імпульсивність, комунікативність, корисливість, наполегливість, оптимістичність та самовпевненість допомагають таким людям досягати успіху в бізнесі, спорті та управлінні. Прагнуть до керівних владних посад високого рівня. Інколи таке прагнення не співпадає з розумовими можливостями. Розумова праця, яка вимагає інтелектуальних зусиль, концентрації уваги та посидючості їм не під силу, так як вони надають перевагу комерційним якостям. Для таких людей доречні професії адміністратора, брокера, директора, журналіста, завідувача, менеджера, підприємця.

Запропоновані типи Дж. Голланда дають молодим людям можливість визначити «особистісний код» та співвіднести його з вимогами професійного середовища, яке оточує людину [13].

Запропонована чотиритипна класифікація теорій професійного вибору американськими вченими Дж. Костером та Д. Соненфелдом представлена в багатьох наукових джерелах також заслуговує на увагу сучасної науки. До *першого типу* вчені відносять соціологічні професійні теорії, які характеризуються соціальними детермінантами вибору професії майбутнього фахівця. *Другий тип* узагальнює психоаналітичні професійні теорії. Вони вивчають вплив психофізіологічних властивостей індивіда на вибір майбутньої професії. *Третій тип* – це комбіновані психолого-соціологічні теорії, метою вивчення яких є виявити особистісні якості, риси індивіда та дослідити етапи професійного розвитку у його виборі майбутній професії. До теорій *четвертого типу* відносяться психологічні, так як вони паралельно розглядають вибір професії у контексті самовизначення особистості та досліджують взаємозв'язок між особистісним та професійним розвитком майбутнього фахівця [1].

Загальне тлумачення поняття «самовизначення» є вагомим науковим здобутком вчених-дослідників 70-х – 80-х років ХХ століття Е. Деці та Р. Райана, які сприяли подальшому його науковому сприйняттю та розвитку. Завдяки основним принципам теорії самовизначення, які були описані в авторських наукових джерелах вченими у 1985 році, почав зростати та розширюватися інтерес у наукових колах сучасних науковців України.

Головним твердженням теорії самовизначення є те, що людям притаманні такі базові універсальні потреби, як: автономія, яка проявляється відчуттям контролю та волі; компетентність, яка проявляється здатністю у виконанні завдань та діяльності; на останнє місце

вчені відносять зв'язок, тобто відчуття причетності до інших. Люди, які отримують задоволення від цих потреб, відчувають розвинену самосвідомість та досягають кращого психологічного благополуччя в повсякденному житті та професійній діяльності [9].

Професійне самовизначення як наукове поняття почало існувати набагато пізніше, ніж поняття «самовизначення». За визначенням сучасних американських психологів Едуарда Л. Деці та Річарда М. Райана, які успішно реалізували себе в практичній соціології, психіатрії та освіті, термін «самовизначення» – це якість людського функціонування, яка передбачає досвід вибору, це здатність вибирати та мати цей вибір, а також бути визначальним фактором власних дій.

Висновки. Отже, вивчення та узагальнення зарубіжного досвіду щодо розвитку та становлення різних наукових підходів професійної орієнтації та професійного вибору відкриває перед нами нові можливості для подальшого наукового дослідження, удосконалення та імплементації теоретико-методологічних засад професійного самовизначення здобувачів закладів вищої освіти України в сучасних умовах.

Література

1. Загребнюк Ю. В. Професійне самовизначення особистості як соціально-педагогічна проблема. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2013. Ч. 2. С. 146–151.
- Закатнов Д. О. Технологія підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення : [монографія]. Київ : Педагогічна думка. 2012. 160 с.
- Коваль К. О. Розвиток «soft skills» у студентів – один з важливих чинників працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2015. №2. С. 162–167.
- Лівшун О. В., Болотникова Т. Г., Токуєва Н. В., Опольська М. В., Хлєстова С. С. Філософія освіти: проблеми самовизначення. *Вісник науки і освіти*. №11(17). 2023. С. 835–846. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11\(17\)-833-846](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11(17)-833-846)
- Хлєстова С. С. Сучасні підходи до трактування поняття «професійне самовизначення». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. №83. С. 62–65. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.83.10>
- Arthur M., Hall D., Lawrence B. (1989). *Handbook of career theory*. Los Angeles : Cambridge University Press. 549 p.
- Brown D. & Associates (Eds.). (2002). *Career choice and development* (4th ed). San. Francisco: JosseyBass. 560 p.
- Buller Ch. (1972). *Psychologie im Leben unserer Zeit*. 2 aufl. München : Droemer. 463 p.
- Chen, K. C., & Jang, S. J. (2010). Motivation in online learning: Testing a model of self-determination theory. *Computers in Human Behavior*. 26(4). 741–752 <https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.01.011>
- Cornbleth C. (1995). Controlling Curriculum Knowledge: multicultural politics and policymaking. *Journal of Curriculum Studies*. Vol. 27. № 2. 165–185.
- Freedheim D.K, Weiner I.B. (2003). *Handbook of psychology*, Vol. 1: History of psychology. Hoboken, NJ : John Wiley & Sons Inc. 606 p.
- Ginzberg, E. (1976). *Manpower Connection - Education & Work: Education and Work Hardcover* -1 July. 288 p.
- Holland J. L. (1994). *Self-Directed Search : Occupational Finder*. Odessa, FL : Psychological Assessment Resources, Inc. 42 p.
- Maduakolam I. (2000). Career Development Theories and their Implications for High School Career Guidance and Counseling. *The High School Journal*. Vol. 83. № 2. 28–40.
- Multon K.D. (2000). Career Development. *Encyclopedia of Psychology* (ed. by A.E. Kazdin) : New York : Oxford University Press. Vol. 3. 25–29.
- Parsons F. (1909). *Choosing a vocation*. London: Houghton Mifflin. 165 p. URL: <https://archive.org/stream/choosingvocationOoparsuoft?ref=ol#page/n8/mode/2up> (Last accessed: 05.06.2023).
- Savickas M. (2006). Career Construction Theory // *Encyclopedia of Career Development* edited by J. Greenhaus, G. Callahan. Thousand Oaks, CA : Sage. Vol. 1. 84–88.
- School-To-Work Opportunities. Act Of 1994 : Public Law 103–239, 108 Stat 568, May 4, 1994 [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://www.fessler.com/SBE/act.htm> (Last accessed: 05.06.2023).
- Super D. E. (1962). *Appraising Vocational Fitness by Means Of Psychological Tests*. N. Y. 688 p.

References

1. Zahrebniuk Yu. V. Profesiine samovyznachennia osobystosti yak sotsialno-pedahohichna problema [Professional self-determination of the individual as a socio-pedagogical problem]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. 2013. Ch. 2. 146–151. [in Ukrainian].
- Zakatnov D. O. Tekhnolohiia pidhotovky uchnivskoi molodi do profesiinoho samovyznachennia [Technology of preparing students for professional self-determination] : [monohrafiia]. – Kyiv : Pedahohichna dumka. 2012. 160 s. [in Ukrainian].
- Koval K. O. Rozvytok «soft skills» u studentiv – ody n z vazhlyvykh chynnykiv pratsevashtuvannia [Development of «soft skills» for students is one of important factors of employment]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*. 2015. №2. 162–167. [in Ukrainian].

- Livshun O.V., Bolotnykova T. H., Tokueva N. V., Opolska M. V., Khliestova S. S. Filosofiia osvity: problemy samovyznachennia [Philosophy of education: the problem of self-determination]. Visnyk nauky i osvity. №11(17). 2023. S. 835–846. [in Ukrainian].
- Khliestova S. S. Suchasni pidkhody do traktuvannia poniattia «profesiine samovyznachennia» [Modern approaches to the interpretation of the concept of «professional self-determination»]. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. 2022. №83. S. 62–65. [in Ukrainian].
- Arthur M., Hall D., Lawrence B. (1989). Handbook of career theory. Los Angeles : Cambridge University Press. 549 p.
- Brown D. & Associates (Eds.). (2002). Career choice and development (4th ed). San. Francisco: JosseyBass. 560 p.
- Buller Ch. (1972). Psychologie im Leben unserer Zeit. 2 aufl. München : Droemer. 463 p.
- Chen, K. C., & Jang, S. J. (2010). Motivation in online learning: Testing a model of self-determination theory. Computers in Human Behavior. 26(4). 741–752 <https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.01.011>
- Cornbleth C. (1995). Controlling Curriculum Knowledge: multicultural politics and policymaking. Journal of Curriculum Studies. Vol. 27. № 2. 165–185.
- Freedheim D.K, Weiner I.B. (2003). Handbook of psychology, Vol. 1: History of psychology. Hoboken, NJ : John Wiley & Sons Inc. 606 p.
- Ginzberg, E. (1976). Manpower Connection - Education & Work: Education and Work Hardcover -1 July. 288 p.
- Holland J. L. (1994). Self-Directed Search : Occupational Finder. – Odessa, FL : Psychological Assessment Resources, Inc. 42 p.
- Maduakolam I. (2000). Career Development Theories and their Implications for High School Career Guidance and Counseling. The High School Journal. Vol. 83. № 2. 28–40.
- Multon K.D. (2000). Career Development. Encyclopedia of Psychology (ed. by A.E. Kazdin) : New York : Oxford University Press. Vol. 3. 25–29.
- Parsons F. (1909). Choosing a vocation. London: Houghton Mifflin. 165 p. URL: <https://archive.org/stream/choosingvocationOoparsuoft?ref=ol#page/n8/mode/2up> (Last accessed: 05.06.2023).
- Savickas M. (2006). Career Construction Theory. Encyclopedia of Career Development edited by J. Greenhaus, G. Callahan. Thousand Oaks, CA : Sage. Vol. 1. 84–88.
- School-To-Work Opportunities. Act Of 1994 : Public Law 103–239, 108 Stat 568, May 4, 1994 [Electronic Resource]. Mode of access : <http://www.fessler.com/SBE/act.htm> (Last accessed: 05.06.2023).
- Super D. E. (1962). Appraising Vocational Fitness by Means Of Psychological Tests. N. Y. 688 p.